

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 17(2021)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.17.5

Agnieszka Gil

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, Polska

Turystyka na obszarach wiejskich województwa małopolskiego w kontekście uwarunkowań przyrodniczych

Streszczenie

Województwo małopolskie z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne jest dobrym przykładem dla zobrazowania rozwoju turystyki w oparciu o warunki naturalne. Zasoby przyrodnicze stanowią wielkie bogactwo regionu i dają możliwość rozwoju znacznych jego części w oparciu o turystykę. W opracowaniu starano się przedstawić przyrodnicze uwarunkowania turystyki w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich woj. małopolskiego i w ich kontekście określić poziom rozwoju turystyki w tych jednostkach.

Celem opracowania było przeprowadzenie analizy uwarunkowań przyrodniczych gmin w województwie małopolskim w zakresie przydatności do rozwoju turystyki w regionie. Przeprowadzone badania pozwalają określić jak warunki przyrodnicze wpływają na turystykę w województwie małopolskim. W przestrzeni województwa małopolskiego znajdują się gminy, w których wiodącą funkcją społeczno-gospodarczą jest turystyka. Ośrodkami o szczególnych walorach dla wypoczynku, rekreacji, odnowy biologicznej stają się w woj. małopolskim coraz częściej miejscowości wiejskie. Nowe możliwości rozwoju turystyki stwarza poprawa warunków dostępności komunikacyjnej do obszarów wiejskich np. okolice doliny rzeki Raby.

Tourism in rural areas of the Małopolskie Voivodeship in the context of natural conditions

Abstract

The Małopolskie Voivodeship, due to its large spatial diversity, is a good example for illustrating the development of tourism based on natural conditions. Natural resources are a great wealth of the region and offer the possibility of development of large parts of it based on tourism. The study tries to present the natural conditions of tourism in rural and urban-rural communes of the voivodeship and in their context, define the level of tourism development in these units.

The aim of the study was to analyze the natural conditions of communes in the Małopolskie Voivodeship in terms of suitability for the development of tourism in the region. The conducted research allows to determine how natural conditions influence tourism in the Małopolskie voivodeship. Within the Małopolskie Voivodeship there are communes where tourism is the

leading socio-economic function. Rural towns in the Małopolskie voivodship are becoming places of special value for rest, recreation and biological regeneration. New opportunities for the development of tourism are created by the improvement of the conditions of communication accessibility to rural areas, for example around the Raba River valley.

Słowa kluczowe: turystyka, gminy, obszar wiejski, środowisko, przyroda

Key words: tourism, commune, rural area, environment, nature,

Otrzymano: 14.11.2021

Received: 14.11.2021

Zaakceptowano: 27.11.2021

Accepted: 27.11.2021

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Gil, A. (2021). Turystyka na obszarach wiejskich województwa małopolskiego w kontekście uwarunkowań przyrodniczych. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 17, 64–78, doi: 10.24917/20845456.17.5

1. Wprowadzenie

Przyroda województwa małopolskiego stwarza wyjątkowe warunki dla rekreacji, wypoczynku i lecznictwa sanatoryjnego. Jest to jedyny w Polsce obszar posiadający wysokogórską rzeźbę, czyste rzeki i duże obszary leśne, a także znane również za granicą źródła wód mineralnych oraz znaczne zasoby wód termalnych. To bogactwo odzwierciedla się w istniejących w literaturze podziałach terytorium Polski na regiony turystyczne, m.in. w sporządzonej jeszcze w roku 1963 przez I. Milewską regionalizacji turystycznej kraju (Mileska, 1963). Autorka wyodrębnia na podstawie kryteriów przyrodniczych, ruchu turystycznego i zagospodarowania w obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe 21 regiony turystyczne, z czego aż 5 znajduje się w granicach obecnego woj. małopolskiego. Związane są głównie z Karpatami w tym przede wszystkim z regionem tatrzańsko-podhalańskim, określanym przez autorkę jako kraina o wybitnej indywidualności krajobrazu naturalnego (obejmuje Tatry, Pieniny i Podhale), a następnie regionem sądeckim (w skład którego wchodzi głównie Beskid Sądecki i częściowo Pogórze Ciężkowickie), gdzie atrakcjami jest górską rzeźba z dwoma dolinami rzek Dunajca i Popradu oraz wodami mineralnymi w Krynicy, Muszynie i Piwnicznej. W obszarze Karpat mieszczą się też dwa dalsze regiony, tj. Gorczańsko-Lubański (Gorce i Pasma Lubania) oraz Gorlicki (zachodnia część Beskidu Niskiego oraz południowa Pogórze Ciężkowickiego). Piątym regionem wyróżnionym przez I. Milewską (Mileska, 1963) jest Krakowsko-Częstochowski, ciągnący się wzdłuż głównego grzbietu jurajskiego (dolina Prądnika, wspaniałe ostańce wapienne, liczne formy krasowe). Wszystkie wymienione regiony znajdują się w obrębie jednostek górskich i pogórskich, a ich atrakcyjność jest w głównym stopniu związana ze znacznym wyniesieniem nad poziomem morza, zróżnicowaniem rzeźby, a także występowaniem pięter roślinnych i klimatycznych oraz wód mineralnych.

Zasoby przyrodnicze stanowią wielkie bogactwo regionu i dają możliwość rozwoju znacznych jego części w oparciu o turystykę. W opracowaniu starano się przedstawić przyrodnicze uwarunkowania turystyki w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich woj. małopolskiego i w ich kontekście określić poziom rozwoju turystyki w tych jednostkach.

Atrakcyjność środowiska przyrodniczego gmin dla turystyki została określona w tej pracy na podstawie analizy czterech cech:

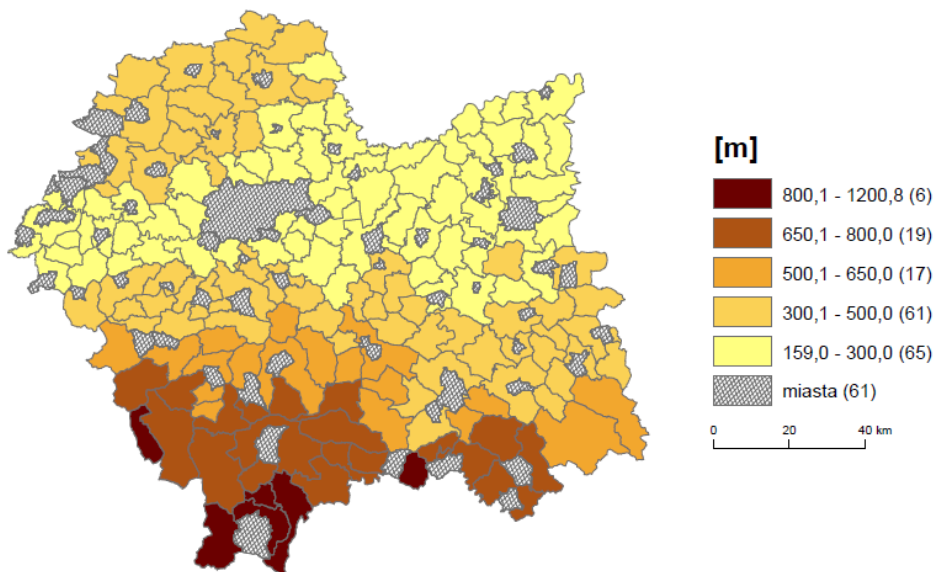
- 1) średniego wyniesienia gmin nad poziom morza,
- 2) różnic wysokości względnych w obrębie gmin,
- 3) występowania na terenie gmin obszarów szczególnie cennych dla turystyki, tj. zbiorników wodnych, źródeł wód mineralnych eksploatowanych, terenów podlegających ochronie, takich jak Parki Narodowe i ich otuliny oraz eksploatowanych wód geotermalnych,
- 4) lesistości gmin.

2. Główne walory przyrodnicze gmin jako podstawa ich turystycznego rozwoju

2.1. Wyniesienie nad poziom morza

W jednej z ważniejszych prac dotyczących walorów turystycznych Małopolski, wykonanych w 1973 roku przez J. Warszzyńską (1974), wyliczone zostały wskaźniki atrakcyjności rzeźby terenu dla wszystkich miejscowości dawnego woj. krakowskiego. Oparto je głównie na ocenie położenia danej miejscowości nad poziom morza i różnic wysokości względnych w jej obrębie. Także i w niniejszej pracy dokonano obliczeń położenia nad poziom morza gmin jako średniej arytmetycznej z miejsca najwyżej i najniżej położonego w tych jednostkach. Jak się okazuje średnie wyniesienie województwa wynosi 399,6 m, a w obrębie gmin waha się od 159 do 1200,8 m.

Ryc. 1 Średnia wysokość nad poziom morza wg gmin w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie SRTM

Najwięcej gmin położonych wysoko nad poziom morza (średnio od 800 do 1200 m) znajduje się na południu regionu w obrębie Masywu Tatrzańskiego i Beskidów.

Należą do nich cztery gminy z powiatu tatrzańskiego (Kościelisko, Bukowina Tatrzańska, Biały Dunajec i Poronin) oraz dwie beskidzkie (Lipnica Wielka i obszar wiejski gminy Szczawnica). Kolejną grupę, znacznie wyniesioną nad poziom morza (650 do 800 m) tworzy 19 gmin związanych głównie z Beskidem Sądeckim, Gorcami i Pasmem Babiogórskim. Są położone w pasie ciągnącym się od Zawoi przez Rabkę Zdrój, aż po obniżenie Limanowej i Kotlinę Sądecką. Drugie ich skupienie znajduje się w obrębie dwóch wysokich pasm Beskidu Sądeckiego, tj. Radziejowej i Jaworzyny Krynickiej (5 gmin). Następny zbiór gmin o znacznej atrakcyjności związanej z wyniesieniem nad poziom morza (od 500 do 650 m) składa się z 17 jednostek przylegających od północy do poprzednio omówionej grupy i związanych z Pogórzem Wielickim i Rożnowskim. Są w tej grupie gminy położone stosunkowo niedaleko (do 50 km) od Krakowa (Pcim, Tokarnia, Wiśniowa), na terenie których można budować wyciągi narciarskie, atrakcyjne trasy rowerowe, a także niewielkie zbiorniki wodne na potokach.

Bardzo liczne są w woj. małopolskim gminy z rzeźbą pogórską, położone na wysokości od 300 do 500 m nad poziomem morza (61 jednostek). Występują na dwóch jego obszarach: we wschodniej części, na Pogórzcu Ciężkowickim i Rożnowskim oraz na Wyżynie Miechowskiej i Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Cechują się różną atrakcyjnością turystyczną związaną z rzeźbą, a część z nich jest szczególnie ważna dla wypoczynku i rekreacji mieszkańców aglomeracji krakowskiej (gminy Myślenice, Siepraw, Sułozowa, Jerzmanowice-Przegonia). W ostatniej z wyróżnionych gmin, o najmniejszym wyniesieniu nad poziom morza, nie przekraczającym 300 m, znalazło się 65 jednostek, z których kilka leży poniżej 170 m n.p.m., a wśród nich gmina Zator mająca średnią wysokość 159 m n.p.m. Są wśród tej grupy gmin takie (Zabierzów, Zielonki), w których znajduje się po kilka miejscowości o urozmaiconej rzeźbie wapiennej, o wybitnych walorach krajobrazowych, które są chętnie odwiedzane przez mieszkańców Krakowa.

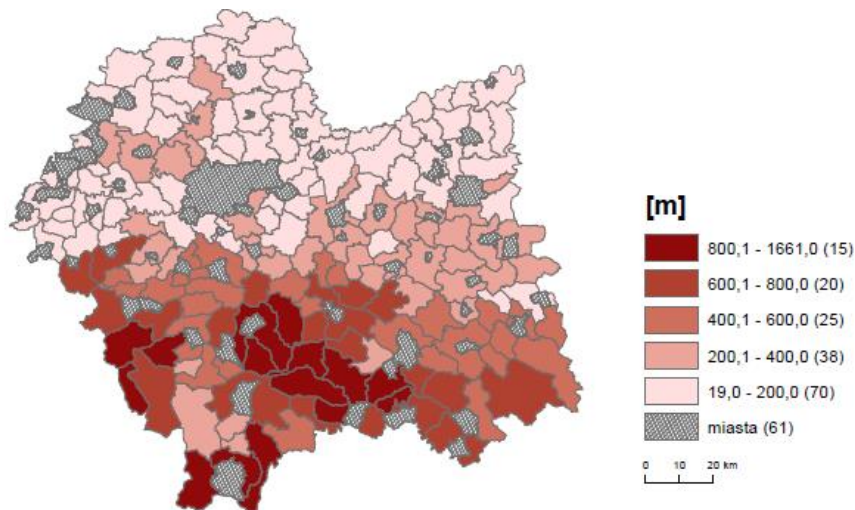
2.2. Zróżnicowania wysokości względnych

Ukształtowanie rzeźby w obrębie poszczególnych gmin Małopolski wyraża się najwyraźniej w różnicach wysokości względnych mających wpływ na stopień rozczłonkowania terenu czy nachylenie stoków, a także na występujący krajobraz. Różnice te są z oczywistych względów największe na obszarach wysoko wyniesionych nad poziom morza, w takich gminach „tatrzańskich” jak Bukowina Tatrzańska, gdzie wynoszą ponad 1660 m, w Poroninie (1430 m), Kościelisku (1300 m), a także położonych w paśmie Babiogórskim (Zawoja 1309 m) i Beskidzie Sądeckim. W sumie w 15 gminach różnice te wynoszą od 800 do 1660 m (prawie 9% ogółu). W dalszych 20 gminach wynoszą one od 600 do 800 m, a w kolejnej grupie złożonej z 25 gmin od 400 do 600 m. Te trzy zbiory gmin (łącznie 60 jednostek, tj. 35,7%) z największymi różnicami wysokości względnych, związane są z uwidocznionymi na ryc. 1 najwyższymi położonymi obszarami województwa. Mają więc najbardziej zróżnicowaną rzeźbę i najlepsze warunki dla rozwoju różnych form turystyki, zarówno ogólnorekreacyjnej jak i zimowej.

W pozostałej większości gmin regionu (łącznie w 108, tj. w 64,3% wszystkich) różnice wysokości względnych są znacznie mniejsze, przy czym aż w 70 wynoszą poniżej 200 m, a najmniejsze, nie przekraczające 50 m, dotyczą kilkunastu gmin

z doliny Wisły i Kotliny Oświęcimskiej. Najmniejsze są w położonej na północy regionu gminie Gręboszów – tylko 19 m (ryc. 2).

Ryc. 2. Zróżnicowanie rzeźby wewnątrz gmin w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie SRTM

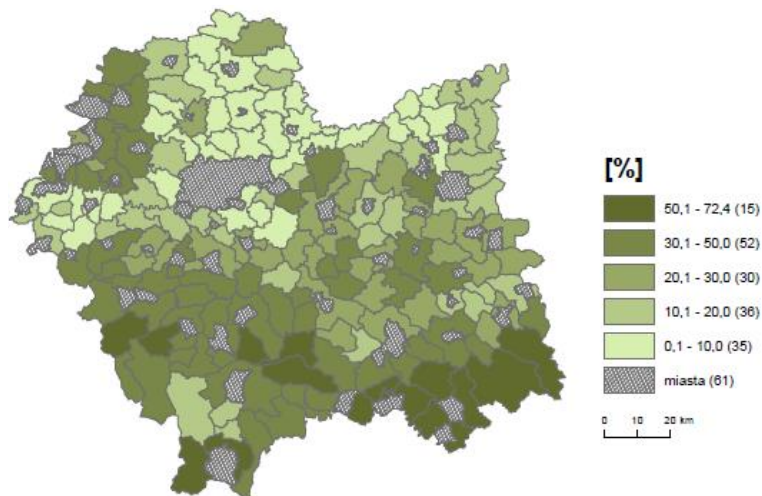
2.3. Lesistość w gminach

Obecność lasów na danym obszarze zależy w dużym stopniu od tych elementów środowiska przyrodniczego, które oddziałują na jego atrakcyjność turystyczną, w tym przede od wyniesienia nad poziom morza (Warszyńska, 1974). Jednak w przypadku znacznych części regionu Małopolskiego na wskaźniki lesistości duży wpływ posiadały procesy związane z II wojną światową i zmieniającą się później sytuacją społeczno-gospodarczą (Nowak, 2011; Ciołkosz, Guzik, Luc, Trzepacz, 2011). Wprawdzie w takich gminach jak Bukowina Tatrzańska czy Kościelisko lasy zajmują ponad 60% ich powierzchni, ale wyższe wskaźniki sięgające 70% mają gminy opuszczone po II wojnie przez Łemków, w których doszło do wzrostu zalesienia z poziomu wynoszącego na początku XX wieku około 35% do ponad 65% na końcu tego stulecia (Nowak, 2011).

W rezultacie, obok gmin położonych w rejonie Tatr, Pasma Babiogórskiego, wyżej położonych części Beskidu Sądeckiego, znaczne udziały lasów (60–70%) mają też gminy położone w Beskidzie Niskim – Sękowa i Uście Gorlickie. Łącznie w 15 gminach woj. małopolskiego las zajmuje ponad połowę ich powierzchni. W dalszych 52 gminach (31% ogółu) odsetek lasów wynosi od 30 do 50% (ryc. 3). W ocenie J. Warszyńskiej (1973) w gminach z takim udziałem szata leśna stanowi istotny czynnik ich atrakcyjności turystycznej i jest zarówno ważnym składnikiem ich krajobrazu, jak i korzystnie wpływa na mikroklimat oraz na kształtowanie warunków rekreacji. Niestety w większości gmin województwa udziały lasów są niskie lub bardzo niskie, nie przekraczające nawet kilku procent. Chodzi nie tylko o jednostki położone na obszarach lessowych Wyżyny Miechowskiej czy na madach w dolinie Wisły, ale także na Pogórzu Karpackim, gdzie jest ich poniżej 30%. W sumie

w ponad 100 gminach las zajmuje mniej niż 30% ich powierzchni, przy czym aż w 71 wskaźnik ten wynosi poniżej 20%. Silnie wylesiona jest strefa podkrakowska, w której znajdują się trzy gminy z najniższą w województwie lesistością (Igołomia-Wawrzeńczyce 0,1%, Zielonki 1,3%, Koniusza 2,9%).

Ryc. 3. Lesistość według gmin w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS)

2.4 Tereny chronione, wody mineralne, kąpieliska, wody termalne

Obecność na danym terenie obszarów chronionych, takich w szczególności jak parki narodowe czy rezerwy, a także wód mineralnych i termalnych stanowi istotny, a niekiedy podstawowy składnik ich atrakcyjności dla wypoczynku, rekreacji i innych form turystyki. Te zasoby przyrodnicze zasługują w woj. małopolskim na podkreślenie, gdyż cechują się dużą częstotliwością występowania i posiadają szczególną rangę nie tylko w skali krajowej, ale także międzynarodowej (Rajchel, Czop, 2013). W Małopolsce znajduje się 5 parków narodowych, spośród których dwa (Tatrzański i Pieniński) są najintensywniej, spośród innych, penetrowane przez turystów. W regionie występują też bardzo cenione ze względu na właściwości zdrowotne wody mineralne: chlorkowe, solanki, szczawy, wody siarczkowe, związane głównie z Karpatami, tworzące największe nie tylko w Polsce, ale i w Europie zagłębienie wód pitnych, służących leczniczym kąpielom i inhalacjom (Rajchel, Czop, 2013). Największym i najcenniejszym „zagłębieniem” wód mineralnych jest w dolina Popradu, gdzie od dawna na ich bazie funkcjonują tak znane ośrodki lecznictwa sanatoryjnego jak Muszyna, Krynica, Piwniczna czy Żegiestów, wokół których znajdują się źródła takich wód położone w kilkunastu wsiach. Poza tym obszarem wody mineralne znajdują się także w innych miejscowościach karpaccich (Krościenko, Szczawnica, Szczawa), a także w samym Krakowie i okolicy (np. w podkrakowskich Opatkowicach). Drugim rodzajem wód podziemnych istotnych dzisiaj dla turystyki są źródła geotermalne. Ich znaczenie rozważane jest zarówno w kontekście oczekiwań osób

szukających najlepszych sposobów na rekreację i wypoczynek (Kępińska, Łowczowska, 2002), jak i współczesnych wyzwań rynku usług turystycznych. Badania Płochniewskiego (1990) pokazują, że ankietowani turyści, spośród różnych atrakcji proponowanych przez ośrodki rekreacji i wypoczynku, najwyżej oceniali możliwość kąpieli w gorących basenach (ponad 46% badanych). Małopolska jest obecnie regionem, w którym najszerzej w Polsce wykorzystuje się gorące wody do kąpieli, ale żadna z miejscowości, w których świadczy się tego typu usługi nie ma statusu uzdrowiska o profilu termalnym. Najbardziej znane baseny z wodą termalna są na Podhalu w Zakopanem, Szaflarach, Bukowinie Tatrzańskiej, Chochołowie i Białce Tatrzańskiej. Posiadają łączną powierzchnię prawie 13,5 tys. m², poza Zakopanem wszystkie znajdują się na terenie podhalańskich wsi. Są urządzone jako obiekty wielofunkcyjne, umożliwiające różne formy rekreacji i korzystania z gorących wód. W skład niektórych wchodzi też trasy narciarskie i ścieżki rowerowe.

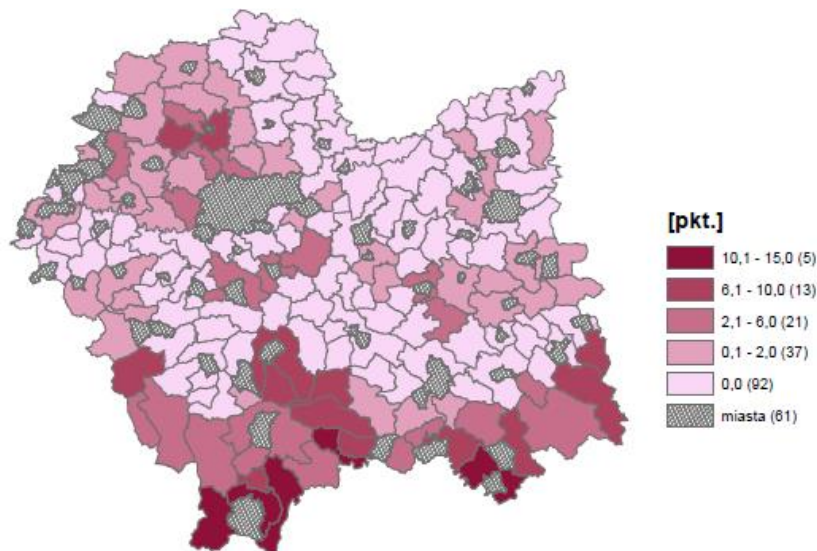
Spory potencjał dla rozwoju turystyki mają w regionie Małopolski wody powierzchniowe. Stwarzają one możliwości kąpieli i uprawiania żeglarstwa oraz różnych form sportów wodnych. Najatrakcyjniejsze są pod tym względem miejscowości posiadające zbiorniki wodne, spiętrzające wody Dunajca w takich miejscowościach jak Rożnów, Czchów, Czorsztyn i Sromowce, Klimkówka oraz Dobczyce. Są one nie tylko ośrodkami wspomnianych kąpieli i uprawiania sportów, ale też miejscami gdzie mieszkańcy miast budują swoje domy letniskowe. Domy takie powstają też nad rzekami (głównie nad Rabą koło Myślenic i Dobczyc) i w miejscowościach o wybitnych walorach krajobrazowych (np. na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej). Nie ulega jednak wątpliwości, że ten potencjał atrakcyjności turystycznej regionu, który posiadają tutejsze rzeki i potoki górskie musi być lepiej wykorzystany, poprzez budowę małych zbiorników i organizowanie lokalnych kąpielisk. To może być główny czynnik rozwoju turystyki w wielu miejscowościach Małopolski.

Opisane wyżej skrótowo zasoby przyrodnicze ważne dla turystyki poddano ocenie punktowej¹, a uzyskane wyniki wykazują silny związek otrzymanej przez poszczególne gminy liczby punktów z ich położeniem geograficznym. Najwięcej, bo od 10 do 15 pkt., ma pięć gmin znajdujących się w najbardziej atrakcyjnych przyrodniczo obszarach Małopolski (Czorsztyn, Bukowina Tatrzańska, Poronin, Kościelisko i Muszyna), bogatych w wody mineralne bądź termalne, posiadających też nieraz akweny wodne wykorzystywane do rekreacji i uprawiania sportów. Blisko tej grupy jest dalszych 13 gmin (ryc. 4) mających od 6 do 10 punktów, związanych głównie z Karpatami, ale także z Jurą Krakowsko-Częstochowską.

W tych dwu grupach gmin wody termalne i powierzchniowe lub wody mineralne oraz ich położenie w obszarze o wybitnych wartościach krajobrazowych stanowi często podstawowy czynnik ich atrakcyjności, decydujący zazwyczaj o charakterze i profilu oferowanego produktu turystycznego. Znacznie mniejszy wpływ mają one natomiast na turystyczne funkcje w pozostałych gminach, przy czym aż w 92 (prawie 55 % ogółu) są w ogóle nieobecne, a w 21 ich obecność wyceniona została na 2 do 6 punktów, zaś w 37 od 0,1 do 2 punktów (w skali 10 punktowej).

1 Obecność w danej gminie parku narodowego

Ryc. 4. Waloryzacja terenów chronionych, wód mineralnych, kąpielisk i wód termalnych w województwie małopolskim według gmin

Źródło: opracowanie własne

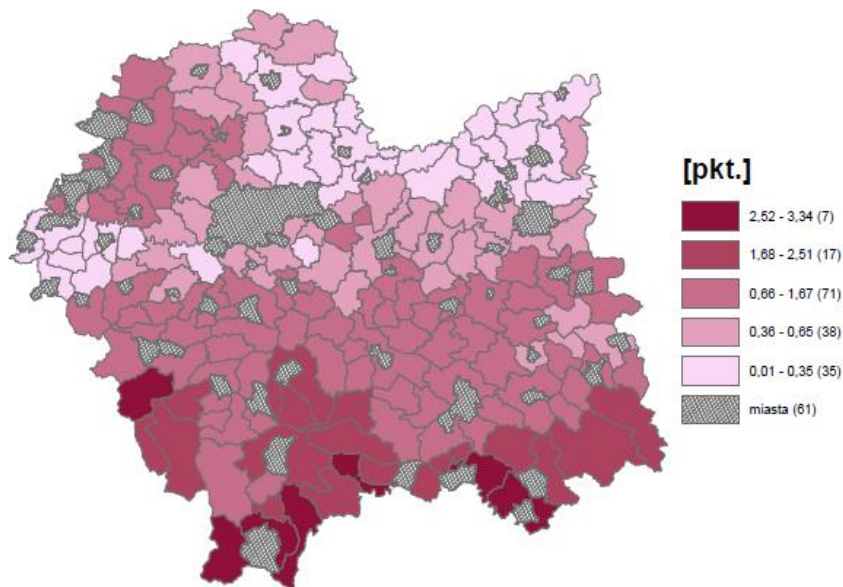
3. Atrakcyjność przyrodnicza gmin dla turystyki – ujęcie syntetyczne

Obliczony wskaźnik syntetyczny z wszystkich elementów środowiska przyrodniczego, wziętych tutaj pod uwagę jako istotnych w kształtowaniu atrakcyjności turystycznej gmin woj. małopolskiego, cechuje się dużą rozpiętością. Waha się bowiem od 2,32 w gminie wiejskiej Kościelisko do wartości 0 w gminie Bolesław, położonej w dolinie Wisły. Łącznie 7 gmin uznanych w tym rankingu za najbardziej atrakcyjne przyrodniczo jednostki Małopolski uzyskało wskaźniki powyżej 2,51. Trzy z nich (Kościelisko, Bukowina Tatrzańska i Poronin) są związane z Tatrami, jedna z Pieninami (Czorsztyn), a trzy pozostałe z Karpatami (Zawoja z Pasmem Babiogórskim, a Muszyna i Piwniczna z Beskidem Sądeckim). Mają one walory o atrakcyjności uniwersalnej, pozwalające rozwijać różne formy rekreacji, wypoczynku, sportów zarówno w okresie letnim, jak i zimowym. Posiadają też zasoby przyrodnicze o właściwościach leczniczych, głównie wody mineralne, ale także swoisty mikroklimat sprzyjający poprawie zdrowia. W tych gminach turystyka ma pełne możliwości kształtowania trwałej podstawy lokalnej ekonomii, gwarantującej mieszkańcom pracę i wystarczające do życia dochody.

W kolejnych 17 gminach (10% ogółu) wyliczony wskaźnik syntetyczny ma wartości wahające się od 2,51 w Ochotnicy Dolnej położonej w paśmie Gorców do 1,68 w gminie Biały Dunajec. Wszystkie położone są w Karpatach, w takich jednostkach jak Beskid Sądecki i Niski oraz Pieniny. Także i te jednostki cechują się najczęściej wybitnymi dla rozwoju turystyki zasobami przyrodniczymi (głównie atrakcyjna rzeźba terenu, urozmaicony krajobraz, wody powierzchniowe umożliwiające kąpiele i uprawianie sportów, nierzadko także wody mineralne). Problemem tej grupy gmin

jest jednak w dużym stopniu trudna dostępność komunikacyjna i znaczne oddalenie od potencjalnych klientów lokalnego rynku turystycznego, pochodzących głównie z aglomeracji krakowskiej i Górnego Śląska. Dotyczy to w szczególności takich gmin, jak Ochotnica, Łapsze Niżne, Uście Gorlickie, Lipnica Wielka czy Niedźwiedź.

Ryc. 5 Wskaźnik syntetyczny potencjału turystycznego gmin województwa małopolskiego

Źródło: opracowanie własne

W świetle wskaźnika syntetycznego najliczebniejszą grupę tworzą w woj. małopolskim gminy z jego wartościami wynoszącymi od 0,66 do 1,67. Jest ich w sumie 71, czyli ponad 42% wszystkich. Występują powszechnie na Pogórzu Karpackim i w niżej położonych fragmentach samych Karpat. Są to w większości gminy znajdujące się dosyć wysoko nad poziom morza (powyżej 300–400 m), o zróżnicowanej rzeźbie, mające dobre warunki dla rozwoju turystyki rekreacyjnej (wędrówki piesze, ścieżki rowerowe o zróżnicowanej skali trudności, wyciągi narciarskie i trasy biegowe). Niemniej tylko w niewielkiej ich liczbie zasobami przyrodniczymi dla turystyki, oprócz ukształtowania terenu, jest las, a brak im też najczęściej przydatnych dla rekreacji wód powierzchniowych. Sporo w tej grupie jest gmin pełniących już obecnie funkcje wypoczynkowo-rekreacyjne dla mieszkańców aglomeracji krakowskiej, położonych na Pogórzu Karpackim, takich jak Myślenice, Siepraw, Gdów czy na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej – Zabierzów, Skała. Trzeba też zwrócić uwagę, że w wielu gminach tej grupy, zwłaszcza położonych wokół kotlin śródogórskich (np. gminy Stary Sącz, Podegrodzie, Nawojowa, Chełmiec związane z Kotliną Sądecką) dobre warunki orograficzne występują tylko w części wsi, ponieważ pozostałe miejscowości znajdują się w dnie kotlin.

Dwie ostatnie grupy, o najniższych wartościach wskaźnika syntetycznego (od 0,1 do 0,35 oraz od 0,36 do 0,65) są w relacji do opisanych wyżej zbiorowości gmin najmniej atrakcyjne dla turystyki, głównie ze względu na położenie na terenach

kotlinnych oraz w dolinie Wisły o słabo zróżnicowanych krajobrazach. Liczą odpowiednio 38 i 35 jednostek (tj. 22,6% oraz 20,8%). W niektórych z nich znajdują się wsie położone nad rzekami (nad Rabą, Białą Dunajcówą, Prądnikiem, Dunajcem, Popradem), które stają się w sezonie letnim lokalnymi kąpieliskami, odwiedzanymi także przez mieszkańców pobliskich miast.

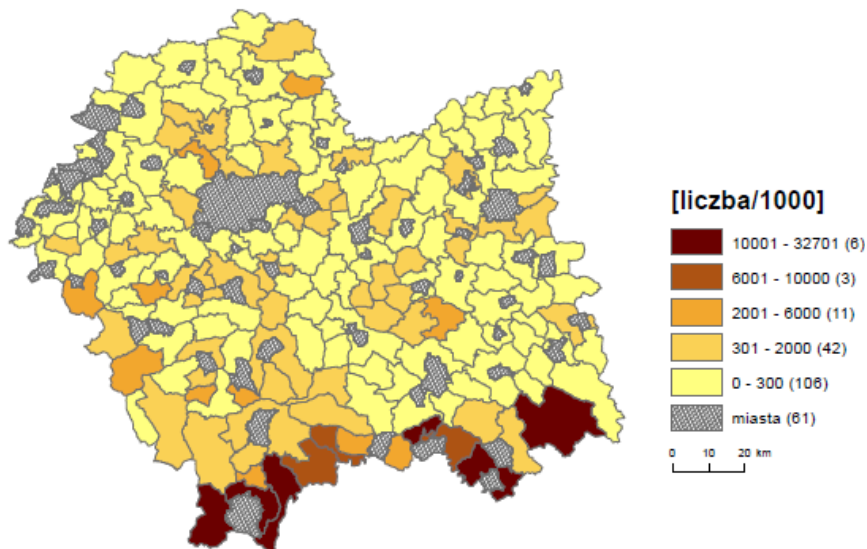
4. Poziom turystycznego rozwoju gmin a uwarunkowania przyrodnicze turystyki

W istniejących opracowaniach podejmujących problematykę związków poziomu turystyki z warunkami przyrodniczymi spotkać można ujęcia w różnych skalach przestrzennych. Dorota Chudy-Hyski (2006) badała to zagadnienie w przekroju województw, Marianna Dębiewska, Jarosław Skorwider-Namiołko (2015) w układzie powiatów, a Adam Szromek (2012) według gmin. Są też prace, których przedmiotem jest jedna gmina (Hendel, 2016), pokazujące jak wewnętrznie różnicują się te jednostki zależnie od cech położenia poszczególnych miejscowości i posiadanych zasobów kształtujących ich możliwości turystycznego rozwoju. W niniejszej pracy starano się pokazać stan turystyki na tle warunków przyrodniczych istotnych dla turystyki w dwóch ujęciach – dla ogółu gmin (168 gmin wiejskich i miejsko wiejskich) i dla dwóch wybranych jednostek, tj. Kościeliska i Łąpsz Niżnych.

Jednym z możliwych sposobów pokazania wpływu posiadanych przez gminy zasobów przyrodniczych na poziom turystyki jest wykorzystanie współczynnika korelacji liniowej Pearsona obliczonego z liczby udzielonych noclegów i wyliczonego dla tych jednostek syntetycznego wskaźnika atrakcyjności ich środowiska dla turystyki. Liczba noclegów jest istotna w badaniach poziomu rozwoju turystyki, gdyż pozwala też pośrednio oszacować dochody osiągnięte z turystyki oraz określić ich znaczenie dla miejscowej gospodarki. Dane dla gmin, którymi posłużono się w tej pracy, na temat udzielonych noclegów udostępnia Główny Urząd Statystyczny. Są one jednak niepełne, ponieważ obejmują tylko formalnie usankcjonowane zgłoszenia obiektów noclegowych i dostępnych miejsc w tych obiektach. Informacje te starano się zweryfikować, przytaczając dane z badania bazy noclegowej w dwóch wyżej wymienionych podhalańskich gminach (Kościelisko, Łąpsze Niżne).

Wskaźnik liczby udzielonych noclegów jest w Małopolsce bardzo silnie zróżnicowany, a największe jego wartości wynoszące od 10 do 32 tys. noclegów na 1000 mieszkańców odnotowano w 6 gminach (strefa Tatr i dolina Popradu), w tych samych w których współczynnik atrakcyjności środowiska przyrodniczego był w całej Małopolsce najwyższy (ryc. 6). Także większość pozostałych gmin z relatywnie wyższymi wskaźnikami udzielonych noclegów położona jest na południu regionu, w Karpatach (np. gmina Zawoja, Bukowina Tatrzańska). Na załączonej rycinie widać jednak, że sporo gmin z wysokimi wskaźnikami znajduje się poza strefą wysokich gór – w pobliżu Tarnowa, Krakowa i nad Jeziorem Rożnowskim (gmina Gródek/Dunajcem), a także w powiecie limanowskim, mającym najwięcej gospodarstw agroturystycznych (w 2019 roku było ich tu blisko 100).

Ryc. 6 Liczba udzielonych noclegów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców

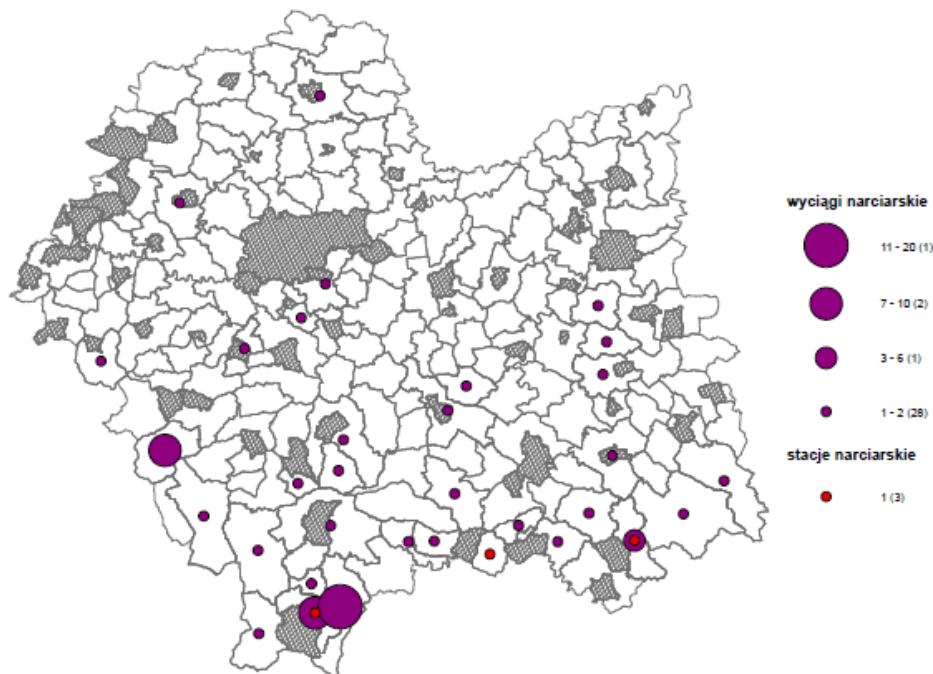

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Istotne znaczenie walorów przyrodniczych dla rozwoju turystyki wiejskiej woj. małopolskiego potwierdza współczynnik korelacji między analizowaną liczbą miejsc noclegowych na 1000 ludności a przedstawioną wcześniej syntetyczną wartością wskaźnika atrakcyjności przyrodniczej środowiska dla turystyki, którego wartość dla ogółu gmin wynosi 0,500. Wartość współczynnika korelacji dla 6 gmin o najwyższej atrakcyjności przyrodniczej ma niższą wartość, która wynosi 0,438, co pozwala stwierdzić, że w tych jednostkach poziom bazy noclegowej, a zwłaszcza jej wykorzystanie są w relacji do innych grup gmin niższe niż ich usytuowanie w usystematyzowanym układzie gmin biorącym pod uwagę zasoby środowiska przyrodniczego istotne dla rozwoju turystyki. W przypadku innych grup z niższymi wskaźnikami atrakcyjności przyrodniczej, współczynniki korelacji mają wyższe wartości.

Poziom rozwoju turystyki na danym obszarze (w gminach) można oceniać nie tylko wskaźnikami dotyczącymi bazy noclegowej (Szromek, 2012; Hendel, 2016), ale także innymi elementami zagospodarowania turystycznego, które również generują dochód i angażują miejscowe zasoby pracy i kapitału. W obszarach górskich bardzo ważny segment tego zagospodarowania stanowią obiekty przeznaczone dla sportów i rekreacji, a także odnowy sił witalnych – wyciągi narciarskie, trasy biegowe i rowerowe oraz istniejące od niedawna baseny termalne. Wiele z nich to inwestycje ostatnich lat, powstałe w większości na obszarach wiejskich Małopolski. W 2019 roku wyciągi narciarskie istniały w 55 miejscowościach, w tym w większości na wsiach. Ich rozmieszczenie pokazuje, że znajdują się głównie na Podhalu, ale działają też w pobliżu Krakowa, Tarnowa czy Nowego Sącza (ryc. 7).

Ryc. 7 Lokalizacja stacji i wyciągów narciarskich w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne

Wyciągi narciarskie to obiekty generujące różne korzyści dla miejscowości ich występowania. Badania dotyczące stacji narciarskiej w Wierchomli w gminie Piwniczna pokazują, że przy jej budowie i obsłudze urzędzeń pracę znalazło wielu mieszkańców wsi i okolicy. Często istnienie wyciągu powoduje też wzrost liczby prywatnych kwater. W dwóch wsiach Polskiego Spisza (Jurgów i Czarna Góra), które ustępują atrakcyjnością środowiska przyrodniczego innym miejscowościom tej krainy, działają wyciągi narciarskie, z którymi łączyć można też 75 obiektów noclegowych (głównie kwater prywatnych), co stanowi aż 34% ich ogółu na całym Spiszu, liczącym 15 miejscowości. Przy wyciągach działają szkoły narciarskie, wypożyczalnie sprzętu narciarskiego, a także punkty handlowe, usługowe (np. organizacja kulinarnego) i gastronomiczne.

Niezwykle istotnym przyrodniczym czynnikiem, ważnym dla turystyki, stały się w regionie Małopolski, wspomniane wcześniej, wody termalne. Tworzą one warunki dla nowej jakościowo branży usług zdrowotno-rekreacyjnych i stają się podstawowym elementem rozwoju gospodarczego danego obszaru (Sala, 2017; Hełdak, 2017). W miejscach ich eksploatacji skoncentrowanych dotychczas głównie na Podhalu powstają kąpieliska termalne i nowoczesne ośrodki typu Spa&Wellnes, z szerokim zapleczem noclegowo-gastronomicznym i obiektami sportowymi, takimi jak wyciągi narciarskie czy trasy biegowe. Wszystko to składa się na bardzo atrakcyjny produkt turystyczny. Obecnie w czterech miejscowościach wiejskich Podhala (Bukowina Tatrzańska, Szafłary, Chochołów i Białka Tatrzańska) czynnych jest kilkanaście ciepłych basenów. Wskazać też trzeba na wzrost znaczenia terenów wiejskich

w rozwoju lecznictwa sanatoryjnego. We wsiach położonych wokół znanych uzdrowisk karpackich (Krynica, Muszyna, Piwniczna) po kilkadziesiąt gospodarstw posiada dobrze urządzone kwatery prywatne, czynne cały rok, gdzie podstawowe usługi (noclegi, wyżywienie) są tańsze niż w głównym kurorcie, w którym natomiast można wykupić zabiegi lecznicze i pielęgnacyjne oparte na wodach mineralnych.

Nieodłącznym elementem związanym z rozwojem turystyki na obszarach wiejskich są gospodarstwa agroturystyczne. Jak wykazały badania M. Bajgier-Kowalskiej, M. Tracz i R. Uliszaka (2016), ich podstawowym walorem w województwie jest położenie w atrakcyjnym krajobrazie, pozwalającym dbać o zrównoważony rozwój walorów i zasobów turystycznych. Działania te podejmowane są głównie poprzez zintegrowanie działalności turystycznej z otoczeniem społeczno-gospodarczym oraz celami ochrony przyrody.

W przestrzeni województwa małopolskiego znajdują się gminy, w których wiodącą funkcją społeczno-gospodarczą jest turystyka. Można je identyfikować m.in. na podstawie typologii funkcjonalnej jednostek przeprowadzonej przez J. Bańskiego (2014). Tego typu opracowania nie pozwalają jednak ustalić w jakim stopniu w realizacji tej turystycznej funkcji uczestniczą poszczególne miejscowości wchodzące w skład gmin i w jakim zakresie miejscowe czynniki decydują o kierunkach ich turystycznego rozwoju. Turysta bowiem dla realizacji potrzeb wypoczynkowych, sportowych czy rekreacyjnych udaje się do konkretnej miejscowości, gdzie znajduje odpowiednie dla siebie noclegi i inne turystyczne obiekty i urządzenia. Ten problem zróżnicowania wewnętrznego gmin pokazano na przykładzie dwóch jednostek z Podhala – gminy Kościelisko i Łapsze Niżne. Miejscowości te są podobne pod względem liczby mieszkańców (liczą około 9 tys.). Według J. Warszyńskiej (1974) większość miejscowości w tych gminach ma walory zaliczane do najwartościowszych dla turystyki zasobów związanych z rzeźbą i krajobrazem, a trzy z gminy Łapsze Niżne (Niedzica Zamek, Falsztyn i Frydman) znajdują się nad wodami Zbiornika Czorszyńskiego. Natomiast wieś Kościelisko przylega bezpośrednio do masywu Tatrzańskiego i pod tym względem nie ustępuje Zakopanemu. Dla każdej z miejscowości w tych gminach zbadano obiekty noclegowe i ustalono szacunkową liczbę oferowanych miejsc. Wyniki tych badań pokazują bardzo duże różnice w bazie noclegowej w obrębie badanych gmin i potwierdzają silny związek liczby i rodzaju miejsc noclegowych z atrakcyjnością przyrodniczą. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców najwięcej miejsc noclegowych, bo aż 1160, ma wieś Niedzica Zamek (warunki dla turystyki całorocznej – wyciągi narciarskie, zaporą Jeziora Czorszyńskiego, plaże, sporty wodne). Drugą pod względem wielkości wskaźnika, z liczbą 920 miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców jest Kościelisko, a kolejną Falsztyn (519 miejsc/1000) położony nad brzegami Jeziora. Pozostałe miejscowości z obydwu gmin mają niższe wartości wynoszące poniżej od 100 do 300 miejsc na 1000 mieszkańców (6 wsi), a w Łapszach Wyżnych, Frydmanie oraz w Dzianiszu (gmina Kościelisko) ich wielkość kształtuje się poniżej 100 miejsc, co wskazuje na niewielką rolę turystyki w lokalnej gospodarce.

Baza noclegowa jest głównym elementem zagospodarowania turystycznego, ale o jej wielkości decyduje wiele czynników, z których z pewnością elementy środowiska przyrodniczego należą do najważniejszych. Wyznaczają główne kierunki turystycznego zagospodarowania obszaru i miejscowości, a ich atrakcyjność i znaczenie

dla rozwoju określonej dziedziny sportu, rekreacji czy wypoczynku decyduje często o funkcji turystyki w gminie.

Podsumowanie

W Regionalnej Strategii Innowacji województwa małopolskiego wśród najważniejszych bieżących zadań wymienić należy rozwój technologii w zakresie czterech dziedzin (przemysły kreatywne, projektowanie graficzne i wzornictwo przemysłowe, gry komputerowe i oprogramowanie), a także rozwój tzw. przemysłu czasu wolnego. Działania te rozumiane są jako „interdyscyplinarna gałąź gospodarki, która wiąże się z turystyką, odpoczynkiem, rozrywką, rekreacją i spędzaniem wolnego czasu”. W cytowanym dokumencie podkreślono też, że turystyka ma duży potencjał do tworzenia dobrobytu i miejsc pracy (www.malopolska.pl). Taka formuła Strategii dla Małopolski wynika niewątpliwie z ogromnego potencjału turystycznego regionu, związanego z omówionymi w pracy zasobami przyrodniczymi, którego wykorzystanie w ostatnich latach znacznie się poszerza i wzbogaca o nowe elementy (np. kąpiele termalne). Ośrodkami o szczególnych walorach dla wypoczynku, rekreacji, odnowy biologicznej staje się w Małopolsce coraz więcej miejscowości wiejskich. Nowe możliwości turystycznego rozwoju stwarza poprawa warunków dostępności komunikacyjnej do obszarów wiejskich, takich jak przykładowo dolina Górnej Raby, gdzie tutejsze wsie mogą stać się zapleczem sobotnio-niedzielnego wypoczynku dla mieszkańców aglomeracji krakowskiej. Jest to bowiem obszar z dobrymi warunkami dla całorocznej turystyki ogólnorekreacyjnej. Problem dostępności dotyczy dzisiaj najbardziej terenów Podhala i doliny Popradu i jest największą barierą dla zrealizowania strategicznych celów rozwoju Małopolski związanych z przemysłem czasu wolnego.

Bibliografia

- Bajgier-Kowalska, M., Tracz, M., Uliszak, R. (2016). Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na przykładzie gospodarstw agroturystycznych województwa małopolskiego. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 12, 256–273.
- Bański, J. (2014). Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych = Contemporary typologies of rural areas in Poland – an overview of methodological approaches. *Przegląd Geograficzny*, 86(4), 441–470.
- Chudy-Hyski, D. (2006). Ocena wybranych uwarunkowań rozwoju funkcji turystycznej obszaru. *Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich*, 2/1.
- Ciołkosz, A., Guzik, C., Luc, M., Trzepak, P. (2011). *Zmiany użytkowania ziemi w Karpatach Polskich w okresie 1988–2006*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.
- Dębniwska, M., Skorwider-Namietko, J. (2015). Poziom rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych powiatów Warmii, Mazur i Podlasia. *Ekonomia i środowisko*, 4, 165–174.
- Hełdak, D. (2017). Rozwój usług turystycznych na Podhalu na przykładzie miejscowości Białka Tatrzańska. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia*, 71(2), 129.

- Hendel, M. (2016). Przydatność wskaźników funkcji turystycznej w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gminy Ustroń. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska*, 87, 157–170.
- Kępińska, B., Łowczowska, A. (2002). Wody geotermalne w lecznictwie, rekreacji i turystyce. *Studia. Rozprawy, Monografie*, 113, 1–78.
- Mileska, M.I. (1963). *Regiony turystyczne Polski*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak, A. (2011). Zmiany granicy rolno-leśnej w Pasmach Magurskich Beskidu Niskiego od lat 1978–1980 do lat 2003–2004. *Prace Geograficzne*, 128, 111–126.
- Płochniewski (red.) (1990). *Perspektywy zwiększenia eksploatacji wód termalnych do celów balneologicznych i rekreacyjnych*.
- Rajchel, L., Czop, M. (2013). Walory źródeł karpaccich wód mineralnych jako element przestrzeni publicznej. W: Maciej Nitka, Marek Tarko, Anna Serafin, Wojciech Kolarski (red.), *Uzdrowiska górskie i podgórskie*. Kraków: Małopolska Okręgowa Izba Architektów RP. Pobrane z: https://www.mpoia.pl/doc/publikacje/Konferencja_w_Szczawnicy.pdf.
- Sala, J. (2017). Wody geotermalne jak czynnik rozwoju turystyki w regionie podhalanskim. *Prace i Studia Geograficzne*, 62/2, 87–103.
- Szromek, A. (2012). Przegląd wskaźników funkcji turystycznej i ich zastosowanie w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gmin województwa śląskiego. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska*, 61, 295–309.
- Warszyńska, J. (1974). *Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki, na przykładzie woj. krakowskiego*. *Prace Geograficzne – Polska Akademia Nauk*. Państwowe Wydawn. Naukowe, Oddz. w Krakowie.

Notka biograficzna o autorze: Agnieszka Gil, mgr, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Geografii, Zakład Geografii Miast i Obszarów Wiejskich. Zainteresowania badawcze autorki dotyczą geografii obszarów wiejskich, rozwoju lokalnego i regionalnego na obszarze Polski.

Biographical note of author: Agnieszka Gil, MSc, Pedagogical University of Cracow, Institute of Geography, Department of Geography of Urban and Rural Areas. Her research interests relate to the geography of rural areas, local and regional development in Poland.

ORCID: 0000-0002-4101-181X

e-mail: agnieszka.gil@up.krakow.pl